

УДК 32:929 Ранковић А."1970/1983"(093.2)

DOI <https://doi.org/10.31212/tokovi.2021.2.bar.175-197>

Оригинални научни рад

Примљен: 28. 3. 2021.

Прихваћен: 29. 6. 2021.

Nikica BARIĆ

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

nbaric@isp.hr

Dubrovački dani Aleksandra Rankovića 1970–1983.*

АПСТРАКТ: На temelju informacija Službe državne sigurnosti (SDS) Socijalističke Republike Hrvatske u članku je prikazano kako su praćeni Aleksandar Ranković i njegova obitelj kada su, najčešće u ljetnim mjesecima, boravili u svojoj obiteljskoj kući u Dubrovniku. Nakon što je 1966. Ranković, do tada jedan od najviših funkcionara u komunističkoj Jugoslaviji, uklonjen s vlasti, SDS ga je pratio u sklopu operativne akcije X. Informacije Državne sigurnosti koje se odnose na praćenje Rankovića u Dubrovniku daju određene podatke o njemu i njegovoj obitelji, a također prikazuju na koji je način SDS djelovao kada je tajno pratio određene osobe.

KLJUČNE RIJEČI: Aleksandar Ranković, Služba državne sigurnosti, Dubrovnik

Aleksandar Ranković (1909–1983) bio je jedan od najistaknutijih jugoslavenskih komunista i blizak suradnik Josipa Broza Tita. Ranković je imao važnu ulogu u vođenju i razvoju sigurnosnog, odnosno policijskog sistema komunističke Jugoslavije. No, u previranjima u jugoslavenskom vrhu 60-ih, oko daljnjeg smjera razvoja zemlje, Tito se odlučio za struju koja je zagovarala njezinu decentralizaciju. Budući da je Ranković stajao na suprotnim stajalištima, na IV plenumu Centralnog komiteta Saveza komunista Jugoslavije (CK SKJ), održanom 1966. na Brijunima, on je uklo-

* Članak je nastao u sklopu projekta *Rat, žrtve, nasilje i granice slobode u hrvatskoj povijesti 20. stoljeća* (IP-2019-04-6673) Hrvatskoga instituta za povijest, koji financira Hrvatska zaklada za znanost.

njen sa svojih položaja, pri čemu je lažno optužen da je prisluškiavao Tita.¹ Nakon uklanjanja Rankovića iz političkoga života, jugoslavenska Služba državne sigurnosti (SDS) započela je s operativnom akcijom X, kojom su Ranković i njegovi suradnici stavljeni pod nadzor.² U ovoj akciji Ranković je vođen pod pseudonimom „Petar“.

Izvori SDS-a Socijalističke Republike Hrvatske koji se danas nalaze u Hrvatskom državnom arhivu u Zagrebu omogućavaju da se, jednim dijelom, prikaže kako je Državna sigurnost provodila operativnu akciju X kada je Ranković boravio u Dubrovniku, gdje je imao kuću. Nažalost, ovi izvori, odnosno informacije Centra SDS Split, dostupni su od 1970. godine i kasnije. Nisu nam bile dostupne informacije u razdoblju od 1966. do 1969. godine.

Inače je krajem februara 1970. u zagrebačkom *Vjesniku u srijedu* objavljen članak o Dubrovniku. Spomenuto je da u njemu djeluju hrvatski nacionalisti koji šire tvrdnje o propadanju Hrvatske u jugoslavenskoj federaciji, ali su prisutni i „velikosrpski nacionalisti“ koji bi Dubrovnik proglasili srpskim gradom. Zatim je spomenuto da među dijelom „novopečenih Dubrovčana“, onih koji su u tom gradu posjedovali stambene objekte, ima onih čije su birokratsko-centralističke koncepcije poražene na „historijskom“ IV plenumu CK SKJ. Upravo su takve osobe uporne u tvrdnjama da se u ovom gradu i Hrvatskoj širi hrvatski nacionalizam, budući da je njime „zaraženo“ i samo republičko rukovodstvo. Tako je Dubrovnik postao „koncentrat“ raznih tendencija koje postoje u jugoslavenskom društvu, što „uočljivo ilustrira“ činjenica da u njemu borave neke „kompromitirane ličnosti“, poput Aleksandra Rankovića koji je bio „perjanica birokratsko-centralističkih snaga“, a ima vilu na Lapadu, u Ulici Ive Vojnovića.³

Ostaje dojam da Ranković nije bio „glavna“ meta ovoga članka, ali je „iskorišten“ kako bi se uputila poruka onima u Dubrovniku koji su smatrani protivnicima tadašnjeg partijsko-republičkog rukovodstva Hrvatske. Članak je objavljen nedugo nakon 10. plenuma Centralnog komi-

-
- 1 Zdenko Radelić, *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991., od zajedništva do razlaza*, (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Školska knjiga, 2006), 360–366; Svetko Kovač, Bojan Dimitrijević, Irena Popović, *Slučaj Ranković: iz arhiva KOS-a*, (Zagreb: Despot Infinitus, 2016).
 - 2 Kovač, Dimitrijević, Popović, *Slučaj Ranković*, 337–338; Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića 3, Oblici otpora komunističkom režimu u Srbiji 1944–1991*, (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013), 221–225.
 - 3 Drago Tović, „Dubrovačka pozornica političkih igara“, *Vjesnik u srijedu*, br. 930, 25. 2. 1970, 20–22.

teta Saveza komunista Hrvatske, na kojem je, zbog unitarističkih tendencija, potisnut Miloš Žanko.

Nesumnjivo su Rankovići upamtili ovaj članak *Vjesnika u srijedu*. U ljeto 1973, nakon uklanjanja „maspokovskog“ rukovodstva Hrvatske, Rankovićeva supruga Slavka se u razgovoru sa starijim sinom Milivojem prisjetila tog članka, zaključujući da je on stvorio „atmosferu protiv Srba“, što nije bilo zanemarivo u tadašnjim okolnostima „nacionalističkog previranja“, odnosno „masovnog pokreta“ u Hrvatskoj.⁴

Kontrola i praćenje Rankovića

U međuvremenu je Centar SDS Split pratio svaki boravak Rankovića i njegove obitelji u Dubrovniku. Usput treba spomenuti da je od 1981, na obrascu na kojem je spomenuti centar pisao svoje informacije, u onima koje su se odnosile na Rankovića u rubrici „Kvalifikacija neprijateljske djelatnosti“ stajalo: „Birokratsko-dogmatska“.⁵

Tijekom boravka Rankovića u Dubrovniku sredinom 1970. godine, Državna sigurnost je, među ostalim, kao izvor za prikupljanje informacija koristila osobe koje su bile izvan suradničkog odnosa sa SDS-om, kontroliran je telefon u Rankovićevoj kući, koja je također bila ozvučena, a dio podataka je priman i od Službe bezbednosti Jugoslavenske narodne armije (JNA).⁶ Državna sigurnost je u svojim informacijama koristila naziv „Služba bezbednosti“ JNA, iako je bila riječ o Upravi bezbednosti Državnog/Saveznog sekretarijata za narodnu obranu, odnosno organima te uprave.⁷

Služba državne sigurnosti je sistem za prisluškivanje u Rankovićevoj dubrovačkoj kući vodila pod imenom objekt „Mostar“. Zatim je radila zabilješke prisluškivanih razgovora, dok su magnetofonske vrpce koje je snimio „Mostar“ iz Dubrovnika avionom slane Saveznom sekretarijatu unutrašnjih poslova (SSUP) u Beograd.⁸

4 Hrvatski državni arhiv, fond 1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske, Centar Split, Informacija broj 386 od 23. 8. 1973. - Sve informacije korištene u nastavku priloga izradio je Centar SDS Split i nalaze se u arhivskom fondu navedenom u ovoj bilješci.

5 Informacija broj 403 od 9. 9. 1981.

6 Informacija broj 200 od 3. 6. 1970.

7 Opširnije o Upravi bezbednosti vidjeti: Jere Grubišić, Ivan Baričević, Miodrag Selić, Dušan Vilić, *Vojna bezbednost*, knjiga 12 interne edicije „Razvoj oružanih snaga SFRJ, 1945–1985“, (Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986).

8 Informacija broj 200 od 3. 6. 1970, Informacija broj 267 od 21. 7. 1970, Informacija broj 285 od 3. 8. 1970.

Tako je Centar SDS Split sredinom avgusta 1970, rezimirajući mjere koje je provodio nad Rankovićem tijekom njegovog boravka u Dubrovniku, izvijestio:

- „Naše operativne mjere, kako kontrolne tako i zaštitne, provode se kao i do sada, po zacrtanom planu. Tehnička sredstva angažirana u kontroli funkcionišu normalno.
- U ovom razdoblju u objektu 'Mostar' snimili smo 9 magnetofonskih traka i dostavili ih SSUP-u - 5, a preostale 4 šaljemo danas.
- Kontrolirali smo 171 telefonski razgovor, od čega 45 na telefonu 'Petra'.
- Održano je 9 sastanaka sa vezama na punktovima.
- Izvršeno 5 provjera.
- Fotografisane i izrađene 9 x 2 = 18 fotografija, koje u prilogu dostavljamo.“⁹

U ljeto 1971. SDS je prisluškivao Rankovićevu kuću od 7 do 23 sata, a prema potrebi i nakon toga, dok se kontrola telefonskih razgovora obavljala „automatski, permanentno“. Rankovićeva kuća bila je promatrana od 7 do 23.30 s punkta SDS-a koji se nalazio na obližnjem gradilištu jednog hotela. Pripadnici Državne sigurnosti fizički su pratili članove obitelji Ranković kada bi oni izlazili iz kuće u dvije smjene, od 8 do 13 i od 14 do 23 sata, a prema potrebi i nakon toga.¹⁰

Mogućnosti objekta „Mostar“ ipak nisu bile neograničene. Kada bi Ranković s nekim razgovarao na terasi, mogao se zabilježiti samo „nejasan“ razgovor. Kada su u ljeto 1970. u blizini Rankovićeve kuće trajali radovi, zbog buke građevinskih strojeva snimke prisluškivanja također nisu bile razgovijetne.¹¹

Unatoč ovim problemima SDS je u maju 1973. ocijenio da je objekt „Mostar“ bio od izuzetne važnosti, posebno kada je riječ o identifikaciji određenih osoba.¹² No, tijekom 1974. i 1975. objekt „Mostar“ nije korišten, budući da je bio pokvaren.¹³ U aprilu 1979. Državna sigurnost je u Rankovićevu dubrovačku kuću montirala novi sistem za prisluškivanje. Pret-

9 Informacija broj 305 od 18. 8. 1970.

10 Informacija broj 244 od 22. 7. 1971.

11 Informacija broj 200 od 3. 6. 1970, Informacija broj 267 od 21. 7. 1970, Informacija broj 285 od 3. 8. 1970, Informacija broj 153 od 29. 4. 1971, Informacija broj 279 od 11. 8. 1971, Informacija broj 309 od 24. 8. 1972.

12 Informacija broj 196 od 7. 5. 1973.

13 Informacija broj 248 od 14. 5. 1974, Informacija broj 401 od 28. 8. 1974, Informacija broj 398 od 1. 8. 1975.

postavljamo da su upravo zbog instaliranja toga sistema radnici SDS-a u noći s 19. na 20. januara te godine ušli u Rankovićevu kuću. Ipak je krajem avgusta 1979. Služba morala zaključiti da navedeni sistem, unatoč puno vremena utrošenog na njegovo postavljanje, zbog tehničkih razloga nije radio.¹⁴ Isti problem bio je prisutan i idućih godina, pa je u avgustu 1982. SDS zaključio da bi sistem prisluškivanja u Rankovićevoj kući trebalo demontirati, budući da je neupotrebljiv.¹⁵

I kada je bila riječ o fizičkom praćenju Rankovića, Državna sigurnost ponekad se suočavala s problemima. U avgustu 1970. na plažu na kojoj se kupao Ranković uputila je „jednu našu drugaricu“. Ona je zapazila da ju je Ranković duže vremena promatrao, a zatim ju je jedan mladić, a SDS je smatrao da je riječ o Rankovićevom mlađem sinu Slobodanu, i fotografirao. Služba je u vezi s ovime pretpostavila da i sama obitelj Ranković poduzima određene mjere kako bi osigurala „ličnu sigurnost“ Aleksandra.¹⁶

Kasnije je bilo slučajeva da je kontrola Rankovića „kompromitirana“. U aprilu 1973. operativac SDS-a je, zbog neiskustva i nepoznavanja Dubrovnika, pratio Aleksandra i Slavku Ranković, ali su ga oni primijetili, te mu je Slavka postavila pitanje „što hoće i kud ide“.¹⁷

U ljeto 1973, SDS je ocijenio da Rankovića najteže kontrolira kada se nalazi na plaži, na koju je dolazilo dosta Beograđana, posebno mlađih. Oni su poznavali Slobodana Rankovića, pa je bilo teško ustanoviti je li netko od Beograđana eventualno i „veza“ Aleksandra Rankovića. Zato je ocijenjeno da bi bilo „operativno korisno“ ako bi iduće ljeto na plaži bio „stacioniran“ netko iz Beograda, odnosno radnik Državne bezbednosti Srbije, koji dobro „poznaje lica“ i čija bi saznanja mogla biti iskorištena za daljnji rad u Beogradu, primjerice za angažiranje i plasman suradnika.¹⁸ No, čini se da ovaj prijedlog nije realiziran.

Mogućnost atentata na Rankovića

I dok je Državna sigurnost kontrolirala i pratila Rankovića, ona je morala voditi i brigu o njegovoj sigurnosti, budući da je postojala mogućnost da na njega bude izvršen atentat.

14 Informacija broj 501 od 30. 8. 1979, Informacija broj 64 od 8. 2. 1979.

15 Informacija broj 575 od 11. 9. 1980, Informacija broj 403 od 9. 9. 1981, Informacija broj 327 od 26. 8. 1982.

16 Informacija broj 295 od 11. 8. 1970.

17 Informacija broj 196 od 7. 5. 1973.

18 Informacija broj 386 od 23. 8. 1973.

U aprilu 1970. Služba državne bezbednosti SSUP-a obavijestila je SDS Hrvatske da u Vela Luci na otoku Korčuli kao pekar radi Mehmed Tanushi, rodom iz okolice Prizrena. Navodno je Tanushi posjetio Dubrovnik i izviđao Rankovićevu kuću, zato jer je Ranković prčinio Albancima „mnogo zla“ i to mora „platiti“. Od SDS-a Hrvatske zatraženo je da provjери ove podatke. Državna sigurnost u Splitu potvrdila je da Tanushi radi u jednoj pekarnici u Veloj Luci, čije je vlasnik jedan kosovski Albanac. Također je SDS Split upozorio da se u neposrednoj blizini Rankovićeve vile u Dubrovniku počeo graditi hotel, kojega će graditi radnici iz cijele Jugoslavije, među kojima i oni „šiptarske pripadnosti sa Kosova i Metohije“ koji bi mogli predstavljati prijetnju za Rankovića.¹⁹

Krajem juna 1970. u Splitu je održan sastanak o provođenju operativne akcije X, te je u skladu s njime i naredbom saveznog sekretara za unutrašnje poslove određeno da Stanica javne sigurnosti na Korčuli kontrolira Tanushija. No, do početka avgusta iste godine nije otkriveno ništa interesantno. Ipak su Tanushi i njegov automobil tajno fotografirani, a slike su upućene punktovima Državne sigurnosti angažiranim u akciji X.²⁰

Budući da su u tom razdoblju u blizini Rankovićeve vile trajali radovi na gradnji novoga hotela, SDS je postavio punkt na gradilištu s kojega se moglo pratiti tko pristupa Rankovićevoj vili. Osim toga, u skladu sa zahtjevom iz Beograda i Zagreba, i Služba javne sigurnosti u Dubrovniku poduzela je mjere osiguranja Rankovića. Tako su milicajci češće patrolirali oko Rankovićeve vile. Ipak je Centar SDS Split ocijenio da ne može jamčiti osobnu sigurnost Rankovića, posebno kada on izlazi u grad, gdje u ljetnim mjesecima ima „bezbroy nepoznatih lica“.²¹

Služba državne sigurnosti je obavijestila Rankovića da postoji mogućnost da bude napadnut. Ipak, nije jasno je li se to upozorenje odnosilo na prethodno spomenute sumnjive Albance ili je SDS raspolagao podacima da bi Rankovića mogle ugroziti i neke druge snage iz emigracije. No, sredinom avgusta 1970. SDS je izvijestio da ovo upozorenje, čini se, nije prestrašilo Rankovića. On je sa suprugom svakoga dana odlazio na plažu, a navečer u grad, pa je zaključeno da se Ranković više ne obazire na „upozorenje o planovima emigracije“.²²

Nakon dogovora sa SDS-om, Rankovića je sredinom avgusta 1971. posjetio Petar Bilodžerić, načelnik Službe javne sigurnosti Dubrovnik. Bi-

19 Informacija broj 161 od 5. 5. 1970.

20 Informacija broj 232 od 29. 6. 1970, Informacija broj 281 od 3. 8. 1970.

21 Informacija broj 267 od 21. 7. 1970.

22 Informacija broj 305 od 18. 8. 1970.

lodžerić je Rankovića podsjetio da, kao i prethodno, dolazi kako bi ga upozorio o i dalje aktualnim namjerama „ustaške emigracije prema njemu“. Ranković je ovo primio mirno, odnosno htio je dati do znanja da je on u vezi s navedenim nemoćan, te je objasnio da „izbjegava gužve“ u Dubrovniku, odnosno ostaje u svojoj kući. Bilodžerić mu je zatim rekao da mora biti oprezan i kada je kod kuće, na što mu je Ranković odgovorio da se ionako ubrzo vraća u Beograd.²³

Sredinom 1972. godine u Jugoslaviju je ušla naoružana skupina pripadnika Hrvatskog revolucionarnog bratstva (HRB) čiji je cilj bio dizanje ustanka i uspostava hrvatske države. Jugoslavenske snage sigurnosti likvidirale su ili pohvatale članove ove skupine.²⁴ Početkom ljeta 1972. u Dubrovnik je stigao stariji Rankovićev sin sa svojom obitelji. Državna sigurnost zapazila je da su oni uznemireni zbog akcije HRB-a i glasina da „diverzantata“ ima i u Dubrovniku. U vezi s ovime Centar SDS Split ocijenio je da bi, u cilju zaštite Rankovića, bilo dobro da ga se o ovim događajima obavijesti u Beogradu, prije nego stigne u Dubrovnik.²⁵ Konačno je Ranković sa suprugom doputovao u Dubrovnik početkom avgusta 1972, a njegov mlađi sin je jednom izvoru Državne sigurnosti izjavio da njegov otac nije doputovao ranije zbog straha od „ubačene bande“, odnosno u međuvremenu likvidirane skupine HRB-a.²⁶

U julu 1975, kada je Ranković boravio u Dubrovniku, SDS ga je, preko svoga suradnika, ponovno upozorio o „namjerama ekstremne emigracije“, iako pregledani izvori ne govore o čemu je točno bila riječ. Nakon toga Ranković je prestao izlaziti iz kuće i telefonom je tražio od sina Milivoja da dođe u Dubrovnik. Kada je stariji sin stigao u Dubrovnik i Ranković je, iako rijetko, ponovno odlazio na plažu ili u šetnju Dubrovnikom.²⁷

Služba državne sigurnosti Hrvatske je 23. decembra 1978. obavijestila Ispostavu SDS-a Dubrovnik da „ekstremna emigracija“ namjerava izvršiti likvidaciju Rankovića i „zapaliti njegovu kuću u Dubrovniku“. Premda ova informacija nije bila provjerena, SDS je, zajedno s Općinskim SUP-om Dubrovnik, poduzeo mjere kako bi osigurao Rankovićevu kuću. Iako Ranković novu 1979. nije namjeravao dočekati u svojoj kući u Dubrovniku, nju je tamo dočekao njegov mlađi sin Slobodan sa svojim društvom.²⁸

23 Informacija broj 295 od 30. 8. 1971.

24 Bože Vukušić, *HRB – Hrvatsko revolucionarno bratstvo – Rat prije rata*, (Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljeništa, 2010), 149–312.

25 Informacija broj 275 od 10. 7. 1972.

26 Informacija broj 291 od 11. 8. 1972.

27 Informacija broj 398 od 1. 8. 1975.

28 Informacija broj 64 od 8. 2. 1979.

Nažalost, nismo našli izvore SDS-a koji bi govorili o tome koje su točno hrvatske ili neke druge emigrantske skupine namjeravale izvršiti atentat na Rankovića niti koliko je SDS mogućnost atentata smatrao izglednom.²⁹

Rankovićeve dubrovačke „veze“

Nakon Rankovićevo pada s pozicije moći, nesumnjivo je mnogima postalo „neugodno“ s njime održavati kontakt. Tako je tijekom 1969. rukovodstvo Saveza komunista Hrvatske za Dalmaciju razmatralo osobe koje su povezane s Rankovićem, među kojima je bio i Antun Roko Lujak, direktor dubrovačkog poduzeća „Minčeta“. Lujak je bio poslovno povezan sa Slobodanom Batom Todorovićem iz Beograda, koji je pak bio u kontaktu s Rankovićem. Nakon što je Lujaku skrenuta pažnja na kontakte s Rankovićem, on je zatražio da osobno razgovara s predstavnicima Državne sigurnosti. Njima je sredinom 1970. objasnio da s Todorovićem surađuje poslovno, dok je Rankovića izbjegavao, što će činiti i u budućnosti, budući da ne želi da ga se s njim povezuje.³⁰ Nedugo kasnije, u ljeto 1970. godine, SDS je primijetio da se i sam Todorović „nerado“ susreće s Rankovićem, iako ga je tijekom boravka u Dubrovniku jednom posjetio. Istovremeno, kako je zabilježila Državna sigurnost, Antun Lujak je „izbjegavao“ Todorovića kada je pretpostavljao da bi on mogao doći u kontakt s Rankovićem.³¹

Nasuprot onima koji su shvaćali da im kontakti s Rankovićem mogu nanijeti štetu, postojao je određeni broj osoba iz Beograda, odnosno Srbije, koji su se vrlo često družili s njime kada je boravio u Dubrovniku. Tako je u društvu obitelji Ranković često bio beogradski advokat Sibin Stojanović.³² Također su se Rankovići u Dubrovniku blisko družili s Momom i Marom Budisavljević, kao i s Gavrom Vilotijevićem.³³

U ljeto 1981. i 1983. Rankovića je u Dubrovniku posjetio i Stevan Dedijer. Državna sigurnost je navela da je Stevan brat Vladimira Dedijera i da trenutno živi u Švedskoj. Zbog tehničkih problema na sistemu prisluš-

29 Za još neke podatke o mogućnosti atentata na Rankovića vidjeti: Kovač, Dimitrijević, Popović, *Slučaj Ranković*, 367–372.

30 Informacija broj 231 od 29. 6. 1970.

31 Informacija broj 310 od 28. 8. 1980. Opširnije o Todoroviću i njegovoj kasnijoj sudbini vidjeti: Srđan Cvetković, *Između srpa i čekića 2, Politička represija u Srbiji 1953–1985* (Beograd: JP Službeni glasnik, Institut za savremenu istoriju, 2011), 399–404.

32 Informacija broj 329 od 12. 7. 1978.

33 Informacija broj 295 od 11. 8. 1970, Informacija broj 376 od 6. 8. 1974.

kivanja u Rankovićеvoј kući, SDS nije mogao saznati o čemu su razgovarali, a razgovor tijekom susreta 1981. trajao je više od dva sata.³⁴

U promatranom razdoblju Ranković i njegova obitelj su u Dubrovniku imali kontakte i s brojnim drugim osobama, no naveli smo one koje smo smatrali važnijima i zanimljivijima. Ipak je SDS posebnu pažnju posvetio trojici osoba koje su živjele u Dubrovniku, a bile su u vezi s Rankovićem.

Prva od tih osoba bio je Milovan Urošević, kućepazitelj Rankovićеve kuće, penzionirani podoficir, koji je u ljetnim mjesecima radio kao čuvar plaže hotela „Vis 2“. Tako je 1967. stupio u kontakt s Rankovićem, te je pristao da, za novčanu nadoknadu, uzme ključеve njegove kuće, kako bi je povremeno pregledao i prozračio. Budući da je bio član Saveza komunista, SDS je preko njegove partijske organizacije na njega izvršio pritisak, te je prozvan zašto „čuva Rankovićevu vilu“. Tako je Urošević u maju 1974. vratio ključеve Rankoviću, objasnivši mu da to od njega zahtjeva njegova partijska organizacija. Nakon toga je zatražio razgovor sa SDS-om. Objasnio je da s Rankovićem nije vodio „političke debate“ i da je spreman ponovno preuzeti ključеve njegove kuće i biti na raspolaganju Državnoj sigurnosti. Tako je SDS s Uroševićem uspostavila suradnički odnos. Pretpostavljamo da je on postao izvor Državne sigurnosti pod pseudonimom „Uroš“. No, Urošević je 1978. preselio u Beograd.³⁵

Druga važna „veza“ Rankovića u Dubrovniku bio je Nedjeljko Dujaković, prethodno službenik Državne sigurnosti u Bosni i Hercegovini. Ranković je u kontakt s njime stupio prije IV plenuma CK SKJ. Dujaković je tada bio upravitelj dubrovačkog odmarališta u kojem su ljetovali radnici republičkih institucija Bosne i Hercegovine, a Ranković ga je angažirao na gradnji svoje kuće u Dubrovniku. Kasnije je Dujaković bio upravitelj u hotelskom poduzeću „Vis“, ali je suspendiran zbog navodnih financijskih zloupotreba, kao i optužbi da je sredstva poduzeća koristio za gradnju Rankovićеve kuće. Ovo je poremetilo i odnos između Dujakovića i Rankovića, ali je on ipak izglađen, nakon čega je Dujaković s obitelji Ranković nastavio održavati česte kontakte.³⁶

U februaru 1973. Centar SDS Split ocijenio je da Dujaković pripada grupi osoba koje su se u posljednje vrijeme u Dubrovnik doselile iz Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Uglavnom je riječ o penzioniranim oficiri-

34 Informacija broj 403 od 9. 9. 1981, Informacija broj 396 od 25. 8. 1983.

35 Informacija broj 335 od 25. 7. 1973, Informacija broj 215 od 24. 4. 1974, Informacija broj 248 od 14. 5. 1975, Informacija broj 325 od 18. 6. 1975, Informacija broj 426 od 9. 9. 1978.

36 Informacija broj 65 od 9. 2. 1973, Informacija broj 324 od 26. 6. 1974.

ma JNA i bivšim radnicima javne i državne sigurnosti, među kojima je bilo i prethodno suđenih pristaša Informbiroa. Državna sigurnost je među tim osobama primijetila i pojave srpskog nacionalizma.³⁷

U maju 1973. SDS je ocijenio da je Dujaković jedna od „najprisnijih“ veza koje Ranković ima u Dubrovniku, te ove kontakte više „ne može niti prikriti“, iako je izjavljivao da obitelji Ranković pomaže oko praktičnih stvari i na traženje Slavke Ranković, dok s Aleksandrom ne održava kontakt.³⁸ Konačno je Vrhovni sud SR Hrvatske u aprilu 1974. presudio da se Dujaković oslobađa svake odgovornosti oko finansijskih malverzacija u poduzeću „Vis“, te ga je trebalo vratiti na posao.³⁹ No, umjesto toga, on je postao trgovački zastupnik „Lesnine“ iz Ljubljane, a podnio je i zahtjev da bude ponovno primljen u Savez komunista, iz kojega je isključen nakon suspenzije u „Visu“. Nakon toga počeo je izbjegavati kontakt s Rankovićem, kako na novom radnom mjestu ne bi imao problema.⁴⁰ Tijekom 1977. Dujaković je pred jednim izvorom Državne sigurnosti izjavio da mu nije stalo do Rankovića, ali je s njegovom obitelji održavao vezu jer mu je Slavka Ranković bila potrebna kako bi dokazao svoju nevinost u vezi s optužbama kojima je bio izložen kao rukovodilac u „Visu“. Nakon što je taj slučaj riješen, Dujaković je pokušao prekinuti odnos s obitelji Ranković.⁴¹

Treća osoba u Dubrovniku koja je održavala česte veze s Rankovićem i njegovom obitelji bio je Duško Momčilović, koji je početkom 70-ih vodio servis poduzeća „Obodin“, ali se zatim zaposlio u vojnom odmaralištu Kupari kraj Dubrovnika. Centar SDS Split je od Službe bezbednosti JNA imao podataka da je Momčilović predmet njihove obrade, ali je SDS ispravno pretpostavljao da je on zapravo suradnik armijske Službe bezbednosti.⁴²

Državna sigurnost posvetila je veliku pažnju praćenju odnosa Rankovića i njegove obitelji s Dujakovićem, Momčilovićem i Uroševićem. U avgustu 1973. SDS je ocijenio da Ranković i njegova obitelj zapravo nemaju povjerenja u spomenutu trojicu i s njima nisu iskreni. No, s druge strane, sva trojica su Rankovićima od praktične koristi, te ih zato ne mogu odbaciti.⁴³ U maju 1974. Državna sigurnost je ocijenila da bi s Dujakovićem,

37 Informacija broj 65 od 9. 2. 1973.

38 Informacija broj 197 od 8. 5. 1973.

39 Informacija broj 324 od 26. 6. 1974.

40 Informacija broj 377 od 28. 7. 1976.

41 Informacija broj 230 od 18. 5. 1977.

42 Informacija broj 65 od 9. 2. 1973, Informacija broj 386 od 23. 8. 1973, Informacija broj 151 od 30. 3. 1977, Informacija broj 530 od 13. 9. 1979, Informacija broj 396 od 25. 8. 1983.

43 Informacija broj 386 od 23. 8. 1973.

Momčilovićem i Uroševićem trebalo provesti „raščišćavanje“, pri čemu treba koristiti činjenicu da su posljednja dvojica članovi Saveza komunista.⁴⁴

Navedeno „raščišćavanje“ provedeno je, kako smo prethodno naveli, s Uroševićem koji je prihvatio suradnju s Državnom sigurnošću, ali se nekoliko godina kasnije preselio u Beograd. Pretpostavljamo da je Državna sigurnost u tom razdoblju zavrbovala novi izvor koji je u Dubrovniku imao kontakt s Rankovićem. Taj izvor imao je pseudonim „Duško“ i on je tijekom 1978. i 1979. kontaktirao Rankovića, ali mu je SDS sugerirala da ne bude „provokativan“, odnosno nametljiv, budući da je tijekom prethodnih godina slabije bio u kontaktu s Rankovićem.⁴⁵ Ni do ljeta 1981. „Duško“ nije mogao osigurati važnije informacije, odnosno kako je izvijestila Državna sigurnost: „U ovom periodu u par navrata 'Petra' je posjetila naša op.[erativna] veza 'Duško'. Pokušao je, prema instrukciji, nametnuti neke teme razgovora, no ocjenio je da ih 'Petar' rado ne prihvaća, a nije smio insistirati na njima“.⁴⁶

Nemamo pouzdanih izvora kojima bismo to potvrdili, ali pretpostavljamo da je „Duško“ zapravo bio Nedjeljko Dujaković. U ljeto 1982. SDS je ocijenio da Ranković nema povjerenja ni u Dujakovića niti u Momčilovića. Posebno je nepovjerljiv bio prema Momčiloviću, sumnjajući da je riječ o doušniku SDS-a.⁴⁷ No, kako smo spomenuli, Momčilović je zapravo bio izvor Službe bezbednosti JNA.

Tako je, čini se, od druge polovine 70-ih Državna sigurnost uspjela pridobiti za suradnju dvije bliske veze Rankovića u Dubrovniku, prvo Uroševića, a kasnije, čini se, i Dujakovića. Istovremeno je i Služba bezbednosti JNA kao svoj izvor u blizini Rankovića imala Duška Momčilovića. Dakle, pored svih drugih (tehničkih) mjera praćenja i kontrole, može se reći da su SDS i Služba bezbednosti JNA kao svoje doušnike imali sve tri osobe koje su u Dubrovniku imale najčešći kontakt s Rankovićem i njegovom obitelji.

Rankovićeva svakodnevnica u Dubrovniku

Ne raspoložemo podatkom kada je Ranković podigao svoju kuću u Dubrovniku, no, kao što je već navedeno, to je bilo prije IV plenuma CK SKJ. Inače je njegova kuća imala 105 m² stambenog prostora.⁴⁸

44 Informacija broj 248 od 14. 5. 1974.

45 Informacija broj 426 od 9. 9. 1978, Informacija broj 501 od 30. 8. 1979.

46 Informacija broj 403 od 9. 9. 1981.

47 Informacija broj 327 od 26. 8. 1982.

48 Informacija broj 401 od 28. 8. 1974.

Kada je riječ o njegovim boravcima u Dubrovniku, Ranković je u svoju kuću dolazio svako ljeto od 1970. do 1983. godine, a ponekad je dolazio i u proljeće. Uvijek je bio zajedno sa svojom suprugom Slavkom, odnosno sinovima, starijim Milivojem (i njegovom obitelji) i mlađim Slobodanom. Često su s njima u Dubrovniku boravili i Slavkini rođaci. S Rankovićima bi iz Beograda u Dubrovnik dolazila i kućna pomoćnica. Najčešće su između Beograda i Dubrovnika putovali automobilom. Čini se da je Ranković 1970. imao automobil „fiat 125“ (tablice: BG 128 922), a od 1971. imao je „peugeot 504“ (tablice: BG 148 040). Nije sasvim jasno je li osobno vozio između Beograda i Dubrovnika, budući da je u samom Dubrovniku automobil često vozila Slavka. Također su oba njihova sina u kasnijim godinama dolazila u Dubrovnik svojim automobilima. U nekim slučajevima Ranković bi u Dubrovnik doputovao i avionom iz Beograda.

Mlađi Rankovićev sin Slobodan izgleda je rado dolazio u Dubrovnik, gdje se, do ranih jutarnjih sati, mogao u ugostiteljskim objektima zabavljati sa svojim djevojkama i društvom, odnosno kako je u avgustu 1970. zabilježila SDS, u Dubrovniku je imao „širok krug prijatelja i poznanika“.⁴⁹

Nasuprot njihovom mlađem sinu, Aleksandar i Slavka Ranković su puno manje izlazili. Također, iz informacija SDS-a ostaje dojam da je većinu poslova i kupovinu u Dubrovniku obavljala Slavka, dok je Aleksandar više ostajao u kući. On je uglavnom odlazio na kupanje na plažu u blizini svoje kuće. Bila je riječ o plaži hotela „Vis 2“. Ponekad bi popio piće, kavu, na terasi spomenutog hotela, u društvu supruge ili drugih članova obitelji. No, od 1975. „Vis 2“ postao je objekt zatvorenog tipa za goste CK SKJ, nakon čega Ranković više nije mogao koristiti njegove usluge. Osim toga, popio bi piće u hotelu „Adriatic 2“ ili bi, s obitelji i prijateljima, izašao u Gradsku kavanu ili neku slastičarnicu. Ponekad bi, s obitelji, iz Dubrovnika automobilom posjetio i Crnogorsko primorje. Iako rijetko, odlazio je i na predstave Dubrovačkih ljetnih igara. U ljeto 1970. s obitelji je, u društvu obitelji Budisavljević i Sibina Stojanovića i njegove supruge, gledao predstavu „Julije Cezar“, a 1973. i 1975. prisustvovao je predstavama beogradskog ansambla „Kolo“.⁵⁰

Ranković je u ljeto 1976. suradniku SDS-a „Urošu“ kazao da je pretrpio blaži srčani udar, te da je prestao pušiti i piti alkohol, budući da uzi-

49 Informacija broj 295 od 11. 8. 1970, Informacija broj 309 od 24. 8. 1972, Informacija broj 335 od 25. 7. 1973.

50 Primjerice vidjeti: Informacija broj 285 od 3. 8. 1970, Informacija broj 295 od 11. 8. 1970, Informacija broj 305 od 18. 8. 1970, Informacija broj 363 od 7. 8. 1973, Informacija broj 376 od 6. 8. 1974, Informacija broj 325 od 18. 6. 1975, Informacija broj 433 od 9. 9. 1975.

ma lijekove. Također je rekao da se ne osjeća dobro i da se osjeća usamljenim. Zato je molio „Uroša“ da ga češće posjećuje.⁵¹

U ljeto 1977. Državna sigurnost je ocijenila da Ranković najviše vremena provodi u svojoj vili, a na kupanje odlazi tek povremeno, pri čemu je izvoru SDS-a izjavio da on ne „obožava“ kupanje, a i zbog srčanih problema nije se trebao zadržavati na suncu. No, kada su mu u Dubrovnik toga ljeta stigla oba sina, počeo je više izlaziti u grad i u restorane.⁵² I u ljeto 1978. spomenuo je da „nije ljubitelj mora“.⁵³

U ljeto 1982, Ranković je izjavio da je u Dubrovnik dolazio zbog djece, odnosno unučadi, ali je dodao da po ljeti više neće dolaziti.⁵⁴ Unatoč ovome, ipak je 22. jula 1983. ponovno doputovao u Dubrovnik. Kako je izvijestio SDS, Ranković s ovime nije bio „oduševljen“, budući da je tijekom prethodnih godina primjećivao da mu dubrovačke ljetne vrućine ne odgovaraju, ali je ipak došao, kako bi bio u krugu obitelji.⁵⁵

Rankovićeve komentari političkih i drugih događaja

Operativna akcija X trebala je, razumljivo, pratiti Rankovića i njegove bivše suradnike kako bi se utvrdila njihova eventualna politička aktivnost. Tako je Državna sigurnost i tijekom ovih boravaka u Dubrovniku prikupila niz podataka o njegovim i komentarima njegove obitelji o političkim događajima i osobama.

U ljeto 1972. Slavka je, nakon sloma „masovnog pokreta“ u Hrvatskoj, pitala Milovana Uroševića je li se stanje „smirilo“, a on je iznio mišljenje da se zbog hrvatskog nacionalizma na odgovornost pozivaju omladinci. Nasuprot tome, i u Dubrovniku i u Hrvatskoj na odgovornost nisu pozvani funkcionari, iako jesu smijenjeni s položaja. No, Aleksandar Ranković gotovo da i nije sudjelovao u ovoj raspravi, samo je, sa Slavkom i Uroševićem, ironično komentirao da Mika Tripalo, prethodno istaknuti član „maspokovskog“ rukovodstva Hrvatske, navodno uživa veću mirovinu od njega.⁵⁶ Ranković se više interesirao za ekonomska, odnosno klasna pitanja,

51 Informacija broj 377 od 28. 7. 1976.

52 Informacija broj 414 od 31. 8. 1977.

53 Informacija broj 347 od 25. 7. 1978.

54 Informacija broj 327 od 26. 8. 1982.

55 Informacija broj 396 od 25. 8. 1983.

56 Akcija „X“, Izvor: „Mostar“, Dne, 21. 8. 1972, prilog uz: Informacija broj 309 od 24. 8. 1972.

pa se raspitivao ima li među gostima dubrovačkih hotela visoke kategorije i prosječnih jugoslavenskih građana.⁵⁷

Tijekom boravka u Dubrovniku u maju 1973. obitelj Ranković je nekoliko puta komentirala da je na 18 mjeseci zatvora osuđen Vojin Lukić, koji je početkom 60-ih bio savezni sekretar za unutrašnje poslove, da bi nakon pada Rankovića, kao njegov pristaša, bio smijenjen s funkcija. Slobodan Ranković je komentirao da bi kazna nesumnjivo bila puno teža da su stvarno postojali dokazi protiv Lukića, ali je Aleksandar bio suzdržan u komentarima, samo je kazao da je Lukić dobio „oficijelnu kaznu“.⁵⁸

Početkom 1973. provalnici su ušli u Rankovićevu vilu u Dubrovniku i ukrali neke slike. Milicija je nekoliko mjeseci kasnije pronašla neke od ukradenih slika. Nakon što su u julu Rankovići stigli u Dubrovnik, Slavka je u vezi s ovime posjetila Stanicu javne sigurnost Dubrovnik. Tamo je razgovarala s Ivom Duževićem, radnikom unutrašnjih poslova. Državna sigurnost je prije ovoga uputila Duževića kako se treba „postaviti“ u razgovoru sa Slavkom, koja se požalila: „Znate moj družo Duževiću, mnogo sam ja u ovih posljednjih sedam godina pretrpjela. – Ako je Leka imao greške on je za to odgovarao. Oko Rankovića se stvara fama i ne znam zašto i kome je to potrebno.“⁵⁹ Pri tome se Slavka Ranković požalila da određene osobe po Dubrovniku šire glasine da se u njihovoj kući nalazi vrlo vrijedna bista, ukradena iz nekog egipatskog muzeja, kao i jedna vrijedna slika. Kada je Dužević pitao Slavku tko širi takve glasine, ona je odbila navesti konkretna imena. Na temelju navedenoga SDS je zaključio da Milovan Urošević informira Rankoviće o prilikama u Dubrovniku, budući da su neki Dubrovčani, među kojima i neki koji su se istaknuli u „masovnom pokretu“, zbog čega su isključeni iz Saveza komunista, zaista širili glasine o vrijednim umjetničkim djelima koja se nalaze u Rankovićevoj kući.⁶⁰

U ljeto 1975. SDS je primijetio da Slavka Ranković lako sklapa poznanstva s različitim osobama, a kada Aleksandar nije prisutan često tim osobama govori da je njezin suprug „nevin osuđen“, te se žalila da zbog toga ispašta i on osobno i cijela obitelj, primjerice ona je isključena s Ekonomskog fakulteta u Beogradu, gdje je radila. Sve navedeno Slavka je govorila i osobama s kojima se tek upoznala, pri čemu nije skrivala nadu da će njezin suprug ubrzo biti „rehabilitiran“.⁶¹

57 Informacija broj 291 od 11. 8. 1972.

58 Informacija broj 196 od 7. 5. 1973. Opširnije o Lukiću vidjeti: S. Cvetković, *Između srpa i čekića* 2, 350.

59 Informacija broj 335 od 25. 7. 1973.

60 Isto.

61 Informacija broj 433 od 9. 9. 1975.

Iduće 1976. godine, milicija je u sklopu rutinske kontrole prometa 28. jula u kasnim večernjim satima zaustavila automobil kojim je upravljala Slavka, a s njom je bio Aleksandar. Na traženje milicije da pokaže vozačku i prometnu dozvolu Slavka je reagirala ljutito i rekla: „znamo mi zašto nas zaustavljate“, a uključio se i Aleksandar i rekao: „Trebalo bi vam moja lična karta, ako ne znate tko sam ja“. Milicajac im je odgovorio da je riječ o rutinskoj kontroli.⁶²

Tijekom posjete Dubrovniku u proljeće 1977. godine Aleksandar i Slavka Ranković interesirali su se za privrednu situaciju u Dubrovniku, odnosno koje radne organizacije posluju s gubicima. Aleksandra je zanimalo koji su razlozi lošega poslovanja i kako na to reagiraju sami radnici i javnost u Dubrovniku. Njegov je zaključak bio pesimističan, te je izjavio da je do opisanih problema „moralo doći“ i da bi trebalo stati na put fiktivnom prikazivanju završnih računa radnih organizacija.⁶³

Tijekom 1978. SDS je zabilježio više Rankovićevih političkih komentara. U vezi s odlaskom Kire Gligorova s dužnosti predsjednika Skupštine Jugoslavije, Ranković je komentirao da je tijekom Drugoga svjetskoga rata Gligorov više od dvije godine služio u bugarskoj vojsci. Dok je bio na funkciji Ranković je o ovome imao dokaze i zahtijevao je da se onemogućiti da Gligorov politički napreduje. No, zaključio je, nisu ga poslušali, a kompromitirajući materijali o Gligorovu su, smatrao je on, nakon Brijunskog plenuma uništeni. Tako o Gligorovu „nitko ništa ne zna“, ali je Ranković zaključio da zna da je Gligorov u ratu „vjerno služio Bugarima“. Usto je Slavka komentirala da je bliski Titov suradnik Edvard Kardelj „jako nesimpatičan“ i da ga narod „ne voli“, dok je za visokog funkcionara SKJ Staneta Dolanca kazala da „mnogo govori, a ne zna što hoće“.⁶⁴

Bračni par Ranković također je komentirao predsjednika Tita, koji je 4. jula 1978. na Tjentištu prisustvovao proslavi Dana borca. Budući da je Tito imao štap, Slavka je ironično navela da „drug sa toljagom“ više ne može sakriti koliko je star. Aleksandar je ovo komentirao suzdržanije, zaključujući da je Tito ostario, ali je krivo i njegovo okruženje koje mu dopušta da se napreže: „To nije za njega. To je prenaporno. Ne može on više imati takav tempo, ali nije samo on kriv. Krivi su oni oko njega što mu to dozvoljavaju. Gde on u dubokoj starosti može svugde da stigne, a sada još i sa štapom?“⁶⁵

62 Informacija broj 418 od 31. 8. 1976.

63 Informacija broj 230 od 18. 5. 1977.

64 Informacija broj 329 od 12. 7. 1978.

65 Informacija broj 347 od 25. 7. 1978.

Također je komentirao da je Fadil Hoxha „nesposoban“ za bilo kakvu rukovodeću dužnost, što se očito odnosilo na činjenicu da je Hoxha ušao u sastav Predsjedništva Jugoslavije. Ranković je zaključio da je Hoxha izabran isključivo zato što je Albanac, ali i to su uredili „oni oko njega“. Komentirajući kadrove iz Srbije, ironično je spomenuo da je ona „snažno“ zastupljena s Petrom Stambolićem.⁶⁶

U ljeto 1979. Ranković je komentirao i razdvajanje bračnog para Broz, te je kazao da Tito „dobro izgleda za svoje godine“, iako je sukob s Jovankom na njemu vjerojatno ostavio traga. Jovanku je opisao kao ženu „nemirnog duha“ koja se voljela igrati „policajca“ i miješati se „gdje to nije trebalo“. Zapravo je Ranković očekivao da će se njezin „krah“ dogoditi puno prije i s puno težim posljedicama za nju. Ona je imala svoju „agenturu“ i među radnicima unutrašnjih poslova, kao i u Titovoj gardi, te su njegovi ađutanti uvijek imali primjedbi na njezino ponašanje. Kada je Titov ađutant bio general Milan Žeželj, on se, zbog Jovankinog ponašanja, i osobno obraćao za pomoć Rankoviću.⁶⁷

Vrlo pohvalno je Ranković komentirao politiku Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine, zaključujući da ona ima veliki doprinos u kreiranju ukupne jugoslavenske politike. Isticao je da Branka Mikulića smatra sposobnim funkcionarom, čovjekom od akcije i zdravog duha. Dodao je da je te kvalitete kod Mikulića primijetio još 60-ih, prije Brijunskog plenuma, te je predlagao da on brže napreduje, ali to nije odgovaralo tadašnjem rukovodstvu u Sarajevu.⁶⁸

Tijekom 1980. godine Ranković je sa suprugom u Dubrovniku boravio od 11. jula do 30. avgusta. No, SDS tijekom toga boravka nije zabilježio nikakav njihov komentar u vezi sa smrću predsjednika Tita.⁶⁹

U ljeto 1981, nedugo nakon kontrarevolucionarnih događaja na Kosovu, Ranković je, tijekom boravka u Dubrovniku, izjavio da su se u Beogradu pojavile različite „priče i vicevi“. Koji je bio sadržaj tih političkih viceva nije jasno, ali očito su se odnosili na trenutno stanje na Kosovu, koje je zatim povezivano s Rankovićem i razdobljem kada je on bio na važnim funkcijama. U vezi s ovime je ocijenio da netko tendenciozno širi takve viceve, pri čemu se njega osobno prikazuje kao „batinaša“ i „ubicu“, odnosno sve ono loše i pogrešno što su činili pojedini pripadnici Državne sigurnosti pokušava se povezati s njime osobno. Također je kazao da

66 Isto.

67 Informacija broj 501 od 30. 8. 1979.

68 Isto.

69 Informacija broj 575 od 11. 9. 1980.

u Srbiji postoji bojazan da se stanje na Kosovu neće moći popraviti, dok je među Srbima „kulminiralo“ neprijateljstvo i mržnja prema Albancima. Inače je SDS ocijenio da Ranković i njegova supruga žele „da se prikažu“ da nemaju nikakvih ambicija kada je riječ o politici, nego se iz svega žele isključiti i mirno provesti ostatak života. Uostalom, oboje su imali zdravstvenih problema, posebno Slavka, što je znatnim dijelom zaokupljalo njihovu pažnju.⁷⁰

U ljeto 1982. Slavka Ranković je u Dubrovniku ponovno imala sukob s milicajcem koji je, u sklopu rutinske kontrole, zaustavio automobil u kojem je bila sa suprugom. Slavka je reagirala „drsko“, što je milicajca potaknulo da bude temeljit u pregledu dokumenata i ispravnosti vozila. Budući da Slavka nije imala vozačku dozvolu, milicajac je zatražio da plati kaznu, što je odbila, izjavivši da je „maltretirana“ zato što vozi automobil s beogradskim tablicama. Nakon toga je iz automobila izašao Ranković i pružio milicajcu ličnu kartu, te mu kazao: „Poručite svojim u SUP-u da ja znam odakle vetar duva“. Za ovaj incident SDS je saznao tek naknadno od izvora „Duška“, kojemu je Slavka ispričala što se dogodilo. Općinski SUP Dubrovnik o svemu uopće nije informirao SDS, a u SUP-u su namjeerali protiv Slavke Ranković podnijeti i prekršajnu prijavu. Državna sigurnost je zamolila SUP da ne podnosi prijavu dok se ne obave potrebne konzultacije, što su u SUP-u prihvatili.⁷¹

Inače Ranković nije puno komentirao političku i ekonomsku situaciju, odnosno pred izvorom „Duško“ o svemu je govorio više kao „potrošač“ nego kao bivši visoki funkcionar: „Primjetno je da o Titu govori s velikim poštovanjem, dok za naše današnje rukovodstvo kaže da je to ekipa 'nespretnjakovića i blefera'“.⁷² Nešto se opširnije i na negativan način izrazio o rukovodstvu Srbije, te je komentirao da ono ne proizlazi iz baze, nego ga čine „klanovi“ i „uske grupice“, pa se upravo zahvaljujući tome Draža Marković dugo vremena uspio zadržati na rukovodećim mjestima u saveznm vlastima. Ocijenio je da je stanje na Kosovu vrlo teško. Izvor „Duško“ pitao je Rankovića što misli o knjizi Vladimira Dedijera *Novi prilozi za biografiju Josipa Broza Tita*, a on mu je o autoru knjige odgovorio: „I sam znaš da ja o njemu nisam imao nikada dobro mišljenje i da sam sa njim izbjegavao sve kontakte čak i onda kada su oni bili neminovni.“⁷³

70 Informacija broj 403 od 9. 9. 1981.

71 Informacija broj 327 od 26. 8. 1982.

72 Isto.

73 Isto.

Inače je Ranković redovito čitao zagrebački tjednik *Danas* i beogradski *NIN*, a SDS je također primijetio da Slavka, nasuprot prethodnim godinama, puno manje komentira društvena zbivanja.⁷⁴

U ljeto 1983, tijekom posljednjeg boravka Rankovića u Dubrovniku, on je sa suprugom dosta komentirao ekonomske probleme Jugoslavije. Ocijenio je da se njihovi uzroci nalaze u činjenici da je samoupravni sistem doveo do podjela po „parcijalnim interesima“, odnosno samoupravljanje je paravan različitim tehnomenažerskim strukturama koje stvaraju privatni kapital, potkopavajući jugoslavensko zajedništvo. Ranković je bio skeptičan oko sposobnosti Jugoslavije da, ako se ponovno zaduži u inozemstvu, poštuje obaveze preuzetih kredita. Bio je posebno nezadovoljan Dražom Markovićem, komentirajući da su se zbog tog „huligana“ morali ponoviti izbori na 12. kongresu SKJ.⁷⁵

U vezi sa svim spomenutim izjavama treba podsjetiti da su Rankovići bili svjesni da ih SDS prati i prisluškuje. Primjerice, tijekom 1970. godine Slavka Ranković je, kada bi primijetila određene probleme s telefonom, sa svojim sugovornicima ironično komentirala da ih Državna sigurnost prisluškuje.⁷⁶ Nedugo nakon što je početkom 1973. provaljeno u Rankovićevu dubrovačku kuću, on je izjavio da smatra da su mu u kuću zaista provalili lopovi, jer „ovi drugi“, odnosno SDS, „ne bi ostavili traga“ pošto „sigurno imaju ključeve i mogu ući kad hoće“.⁷⁷ Krajem jula 1973. Milivoj Ranković je u razgovoru s ocem zabrinuto primijetio da u njihovu dubrovačku kuću dolaze razne osobe i „svašta govore“, a kuća je „načičkana mikrofonima“. No, Aleksandar Ranković ovo uopće nije komentirao, a zatim je Slavka razgovor skrenula na drugu temu. Ipak, kako je zaključio SDS, nije bilo jasno na što je Milivoj Ranković mislio kada je kazao da se u njihovoj kući „svašta govori“, budući da sumnjivi razgovori, kako je zaključila Državna sigurnost, „zaista“ nisu zabilježeni.⁷⁸ Nedugo kasnije SDS je zabilježio da je Slavka Ranković u razgovoru s Milovanom Uroševićem kazala da im se prisluškuje telefon, ali je zatim Aleksandar oštrim tonom rekao supruzi „Slavka, nemoj da tamo raportiraš“, nakon čega je promijenila temu razgovora.⁷⁹

Dakle, Rankovići su bili svjesni da su praćeni i prisluškivani, a također nisu imali puno povjerenje prema osobama s kojima su kontakti-

74 Isto.

75 Informacija broj 396 od 25. 8. 1983.

76 Informacija broj 267 od 21. 7. 1970, Informacija broj 153 od 29. 4. 1971.

77 Informacija broj 196 od 7. 5. 1973.

78 Informacija broj 363 od 7. 8. 1973.

79 Informacija broj 386 od 23. 8. 1973.

rali u Dubrovniku, pa su samim time i „pazili“ što govore. Osim toga, unatoč svim uložnim naporima, SDS ipak nije mogao u potpunosti zabilježiti sve što je govorio Ranković. No, čak i kada se sve prethodno uzme u obzir, ipak se, rekli bismo, potvrđuje ono na što ukazuju i drugi autori, odnosno da je on, nakon uklanjanja s vlasti, jednostavno „šutio“.⁸⁰ To potvrđuju i informacije do kojih je SDS došao kada je Ranković boravio u Dubrovniku, a koje smo, u glavnim crtama, prethodno iznijeli. I one ukazuju na to da je u svojim izjavama bio suzdržan. Posebno se iz njih nije mogla „iščitati“ bilo kakva njegova želja da se eventualno vrati u politički život.

Posljednji Rankovićev boravak u Dubrovniku

U ljeto 1983. Ranković je, sa Slavkom, sinom Slobodanom i kućnom pomoćnicom, doputovao u Dubrovnik 22. jula. Putovali su vlakom do Bara, a zatim automobilom. Tijekom ovoga boravka Aleksandar Ranković je imao srčani udar od kojega je umro, odnosno kako je izvijestila SDS: „Do zastoja u radu srca, kod 'Petra' je došlo nešto prije pola noći, u četvrtak 18. 8. o. g., a smrt je nastupila 19. 8. u 0,15 sati po liječničkom izvještaju ljekara Medicinskog centra Dubrovnik. Na večer 18. 8. 'Petar' je sa suprugom i Gavrom Vilotijevićem bio u šetnji u HTC [Hotelijersko-turističkim centrom] 'Dubrava, Babin Kuk', ali posebnih indikacija i poteškoća nije imao dok infarkt nije nastupio. Telefonski je zatražena hitna liječnička pomoć, no i pored brze intervencija ostala je bezuspješna, jer je po liječničkom mišljenju udar bio toliko snažan da se srce više nije moglo pokrenuti. Prije liječničke intervencije Gavriilo i Slavka pokušali su vještačkim disanjem izvršiti oživljavanje.“⁸¹

Tijekom 18. avgusta u Beograd su stigla oba Rankovićeva sina, Milivoj i Slobodan (pretpostavljamo da je Slobodan došao s roditeljima u Dubrovnik u julu, a u međuvremenu se vratio u Beograd). Milivoj je izjavio da je njegov otac bio borac i narodni heroj, te je smatrao da o njegovoj smrti treba obavijestiti Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata (SUBNOR) i raditi prema njihovim sugestijama. Milivoj je kazao da je, bez obzira na sve, čvrsto vezan za postojeći sistem te od njega očekuje „human postupak“. Također je rekao da ne može dopustiti da mu otac bude pokopan u rodnom mjestu, pa da „sutra kojekakvi dolaze i pljuju na njegov grob“. Zato je htio da mu otac bude pokopan u grobnici narodnih heroja u Beogradu. Nakon toga Slobodan Ranković je telefonirao SUBNOR-u

80 Kovač, Dimitrijević, Popović, *Slučaj Ranković*, 372–376.

81 Informacija broj 396 od 25. 8. 1983.

Jugoslavije u Beogradu, od kojega je primio potrebne savjete, a SUBNOR je o smrti Rankovića trebao obavijestiti CK SKJ. I Državna sigurnost se uključila, kako bi Rankovićeви posmrtni ostaci bez problema bili avionom prevezeni u Beograd. U Dubrovniku je sućut obitelji Ranković među ostalim izrazio i književnik Momo Kapor. Milivoj Ranković je izjavio da je „posebno alergičan“ na Kapora, smatrajući da je neprimjereno da im on na taj način iskazuje „privrženost“. Slavka nije bila zadovoljna ni službenim saopćenjem o smrti njezinog supruga koje je objavljeno na radiju, smatrajući da je toj vijesti dana minimalna pažnja. Konačno su 19. avgusta 1983. članovi obitelji Ranković s Aleksandrovim posmrtnim ostatcima otputovali za Beograd redovitom linijom Jugoslavenskog aerotransporta. Državna sigurnost je, nakon saznanja da je Ranković umro, njegovu kuću u Dubrovniku stavila pod nadzor, te su svi dolasci u nju fotografirani i snimljeni kamerom. Na dan Rankovićevog pogreba u Beogradu, 22. avgusta, radnici SDS-a su u večernjim satima ušli u njegovu dubrovačku kuću. Zadatak im je bio da utvrde zašto nije radio sistem prislušivanja, s kojim je Državna sigurnost i prethodnih godina imala problema. Konačno je sistem demontiran, a izvršen je i detaljan pregled kuće, ali nije pronađeno ništa interesantno.⁸²

Završna razmatranja

Podaci doneseni u ovom prilogu, rekli bismo, manje govore o samom Aleksandru Rankoviću, a više o komunističkoj Službi državne sigurnosti i njezinom načinu rada. Nesumnjivo su dokumenti te službe izuzetno važni za proučavanje različitih aspekata povijesti komunističke Jugoslavije, odnosno Državna sigurnost jest bila važna institucija jugoslavenskog komunističkog režima. No, možda postoji i percepcija o (sve)moći Državne sigurnosti i „posebnoj“ vrijednosti informacija do kojih je dolazila. Nasuprot njoj, informacije koje je SDS prikupio tijekom 13 godina, pažljivo prateći Rankovića i njegovu obitelj dok su boravili u Dubrovniku, zapravo ne otkrivaju ništa spektakularno. Svakako tu ima zanimljivih podataka o njima, interesantnih Rankovićevih opservacija o različitim osobama i stanju u Jugoslaviji, ali ne puno više od toga. Nakon uklanjanja s vlasti, Ranković nije imao političke ambicije ili „prevratničke“ namjere. Nesumnjivo, njemu i njegovoj obitelji nije bila ugodna spoznaja da ih Državna sigurnost prati, a tu je bila i prijetnja da bi ekstremna emigracija ili neki drugi elementi na njega mogli izvršiti atentat. S druge strane, kada se uzme

82 Isto.

u obzir kako se jugoslavenski komunistički režim obračunavao s nekim drugim protivnicima, ipak su Ranković i njegova obitelj bili u neusporedivo povoljnijem položaju.

Sources and Literature

- Hrvatski državni arhiv. Fond 1561, Služba državne sigurnosti Republičkog sekretarijata unutrašnjih poslova Socijalističke Republike Hrvatske.
- Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića 2, Politička represija u Srbiji 1953–1985*. Beograd: JP Službeni glasnik, Institut za savremenu istoriju, 2011.
- Cvetković, Srđan. *Između srpa i čekića 3, Oblici otpora komunističkom režimu u Srbiji 1944–1991*. Beograd: Institut za savremenu istoriju, 2013.
- Grubišić, Jere, Ivan Baričević, Miodrag Selić, Dušan Vilić. *Vojna bezbednost*, knjiga 12 interne edicije „Razvoj oružanih snaga SFRJ, 1945–1985.“ Beograd: Vojnoizdavački i novinski centar, 1986.
- Kovač, Svetko, Bojan Dimitrijević, Irena Popović. *Slučaj Ranković: iz arhiva KOS-a*. Zagreb: Despot Infinitus, 2016.
- Radelić, Zdenko. *Hrvatska u Jugoslaviji 1945.–1991., od zajedništva do razlaza*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, Školska knjiga, 2006.
- Vukušić, Bože. *HRB - Hrvatsko revolucionarno bratstvo - Rat prije rata*. Zagreb: Klub hrvatskih povratnika iz iseljništva, 2010.
- *Vjesnik u srijedu, jugoslavenski informativni tjednik*, Zagreb

Summary

Nikica Barić

Aleksandar Ranković in Dubrovnik, 1970–1983

ABSTRACT: The paper, using the reports of the Security Service of Socialist Republic of Croatia, discusses how the Security Service conducted surveillance of Aleksandar Ranković and his family while they stayed in their holiday house in Dubrovnik, mostly in the summer season. One of the top officials in communist Yugoslavia, Ranković was ousted from power in 1966. Subsequently, the Yugoslav State Security Service initiated “Action X” whose aim was the surveillance of Ranković and his followers. Ranković’s code name in this project was “Petar”. The reports covering the surveillance of Ranković during his stays in Dubrovnik give various data on him, his family, but they also give insight on the techniques used by the Security Service in its secret surveillance of individuals.

KEY WORDS: Aleksandar Ranković, Yugoslav State Security Service, Dubrovnik

Aleksandar Ranković (1909–1983) was a distinguished Yugoslav communist and revolutionary and close associate of Yugoslav communist leader Tito. Ranković hailed from Serbia and distinguished himself as an organizer of communist interior security services. During the 1960s Yugoslav leadership was in disagreement on the further development of the state. Communist representatives from Slovenia and Croatia opted for wider decentralization of the Yugoslav federation, while Ranković was inclined toward a centralized state. Ultimately, Tito decided to support decentralization, while Ranković was ousted from his position in 1966. To further discredit him, he was also falsely accused of secretly tapping Tito himself.

After his downfall, the Yugoslav State Security Service initiated Action X, whose aim was the surveillance of Ranković and his associates. Ranković lived in Belgrade, but he had a holiday home in the Croatian seaside town of Dubrovnik, where he and his family spent summer holidays. Using the reports of the State Security Service of Socialist Republic of Croatia, this paper demonstrates how Action X was conducted while Ranković was staying in Dubrovnik.

Clearly, Ranković did not plan any kind of political activity against the regime. By all accounts, he retained respect for president Tito, despite the fact that he eliminated him from the Yugoslav leadership. Furthermore, Ranković was clearly a discrete and reticent person, mostly restrained in his comments of political events. Therefore, reports of Security Service give much more insight into its various surveillance methods and techniques, than about Ranković himself.